

Т. В. Бабенкокандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Сучасність висуває нові вимоги до рівня і якості підготовки майбутніх фахівців. В економічних умовах, що змінюються, зростає роль професійно-особистісних якостей, які забезпечують конкурентоспроможність людини на ринку праці, успішність у професійній самореалізації, кар'єрі, зокрема загальна компетентність, мобільність, висока працездатність, ініціативність, працелюбність. Наука і технології розвиваються настільки стрімко, що отримання якоїсь певної кваліфікації у вищому закладі освіти не є гарантією зайнятості в цій сфері діяльності. Тому головним завданням системи освіти є підготовка фахівців, зацікавлених у своїй безперервній освіті і розвитку, здатних швидко адаптуватися до мінливих умов і змісту професійної діяльності, вибудовувати вектор свого кар'єрного росту, розширювати свої професійні можливості, освоюючи нові сфери професійної діяльності.

Проведений аналіз сутності поняття «соціально-професійна мобільність», а також власні дослідження дозволяють визначити, що складниками соціально-професійної мобільності фахівця є здатності, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, зокрема орієнтуватись у мінливому інформаційному середовищі, відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору, проявляти адекватну ситуації та власним цілям активність, адаптуватися до умов, які змінюються, а також впливати на навколишню дійсність, здатність до постійного самовдосконалення. Серед особистісних якостей та рис, що утворюють здатність та готовність до соціально-професійної мобільності можна вилити такі, як ініціативність, креативність, соціальна та професійна активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, впевненість у собі, відкритість до нового.

Розвиток соціально-професійної мобільності ми розуміємо як спеціально проєктований та проєктований процес послідовної зміни особистості, зокрема її психічні процеси, соціальними та особистісно активними складниками, що має своїм результатом появу особистісних новоутворень (особистісних рис, ціннісно-сміслових конструктів, особистісного бачення світу), що визначають її поведінку.

На нашу думку самостійна робота студентів є ефективним засобом розвитку соціально-професійної мобільності за умови організації її на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Ключові слова: соціально-професійна мобільність фахівця, професійна підготовка, самостійна робота студентів, особистісно орієнтований підхід, інформаційно-комунікативні технології.

Постановка проблеми. Сучасність висуває нові вимоги до рівня і якості підготовки фахівців. Сьогодні зростає роль професійно-особистісних якостей, які забезпечують конкурентоспроможність людини на ринку праці, успішність у професійній самореалізації, кар'єрі, зокрема загальна компетентність, мобільність, висока працездатність, ініціативність, працелюбність. Наука і технології розвиваються настільки стрімко, що отримання якоїсь певної кваліфікації у вищому закладі освіти не є гарантією зайнятості в цій сфері діяльності. У зв'язку з цим важливим завданням системи вищої освіти є підготовка фахівців, зацікавлених у своїй безперервній освіті і розвитку, здатних швидко адаптуватися до мінливих умов і змісту професійної діяльності, вибудовувати вектор свого кар'єрного росту, розширювати свої професійні можливості, освоюючи нові сфери професійної діяльності.

Аналіз досліджень. Соціально-професійна мобільність є предметом дослідження не лише

педагогіки, а й філософії, соціології, психології, економіки. На філософському рівні соціально-професійну мобільність досліджували М. Вебер, Б. Гершунський, І. Василенко, І. Фролов, М. Шелер та ін.

На соціологічному рівні проблеми мобільності населення досліджували Д. Голдторп, Л. Лесохіна Р. Еріксон, А. Мудрик, П. Сорокін. У психологічних дослідженнях соціально-професійну мобільність вивчали Л. Горюнова, Е. Зеєр, А. Маркова, А. Маслоу, Н. Пряжников, К. Роджерс, Т. Титаренко.

Розвиток та формування мобільності особистості на педагогічному рівні досліджували Л. Амірова, Л. Горюнова, Л. Мітіна Ю. Клименко, Р. Пріма, Є. Рапацевич, Ю. Сачук, Л. Сущенцева, О. Шаров та інші.

Актуальність дослідження змісту та умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця зумовлюється протиріччям між бажаним рівнем соціально-професійної мобільності фахівця та недостатньою спрямованістю

освітнього процесу закладів вищої освіти на її розвиток.

Тому **мета статті** – з'ясувати сутність поняття «соціально-професійна мобільність» та обґрунтувати її розвиток у процесі самостійної роботи студентів.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що, незважаючи на розмаїття теоретичних підходів до розуміння сутності понять «мобільність» та «соціально-професійна мобільність», у сучасній науковій літературі немає сталого визначення цього терміна.

Поняття «мобільність» активно досліджується порівняно недавно, зокрема лише з другої половини ХХ ст., хоча було введено в науковий обіг майже на сто років раніше. П. Сорокін використав поняття «соціальна мобільність», маючи на увазі соціальні переміщення не тільки індивідів, груп, а й соціальних об'єктів (цінностей), тобто всього того, що створено або модифіковано в процесі людської діяльності. Для того, щоб пояснити переміщення в параметрах соціального простору, автор користувався термінами «горизонтальна соціальна мобільність» і «вертикальна соціальна мобільність». Першу П. Сорокін пов'язував зі зміною соціального статусу людини, з кар'єрним ростом фахівця, а другу розглядав як таку, що відбувається на одному статусному рівні. Горизонтальна соціальна мобільність передбачає перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому ж рівні суспільної стратифікації [8].

Сьогодні соціальна мобільність вже не пов'язується безпосередньо із соціальним становищем і соціальним статусом, а характеризує спосіб соціального функціонування людини. Тому соціальна мобільність визначається як «...властивість соціальних суб'єктів, яка виражена в їх здатності швидко і адекватно модифікувати свою діяльність при виникненні нових обставин, легко і швидко освоювати нові реалії в різних сферах життєдіяльності, знаходити адекватні способи вирішення несподіваних проблем і виконання нестандартних завдань» [4, с. 4].

У соціологічному словнику категорія «професійна мобільність» розкривається з двох боків. По-перше, професійна мобільність є процес переміщення індивідів у соціально-професійній структурі суспільства, пов'язаний зі змінами професійного статусу і зміною роду занять у рамках одного кваліфікаційного рангу завдяки проходженню певному щаблі освіти. Цьому визначенню професійної мобільності близька трактування, яку дає в своєму дослідженні Б. Ігошев. Автор під професійною мобільністю розуміє «... зміну трудової позиції або рангу працівника, зумовлену зміною місця роботи або професії» [4, с. 78]. По-друге, професійна мобільність – це особистісна якість,

набута в процесі навчання, що виражається в здатності легко і швидко освоювати нові реалії.

Ми погоджуємося з дослідницею Л. Аміровою, яка вважає, що професійна мобільність людини – це не тільки здатність змінювати професію або рід діяльності, а й здатність до успішної самореалізації в суспільному середовищі. Мобільність – це спосіб реагування особистості на ситуацію (життєву, професійну) в умовах життєдіяльності, що змінюються [1].

У дослідженнях М. Дяченко [2], Е. Зеєра [3] професійна мобільність визначається як здатність і готовність особистості досить швидко й успішно освоювати нову техніку і технології, виконувати нові виробничі завдання, набувати відсутні знання та вміння, що забезпечують ефективність нової професійної діяльності.

Можна зробити висновок, що соціальна і професійна мобільність тісно взаємопов'язані, тому можна говорити про соціально-професійну мобільність особистості.

Для нашого дослідження важливою є позиція Ю. Калиновського, який характеризує соціально-професійну мобільність як інтегративну властивість особистості, що зумовлює її здатність швидко змінювати свій статус або становище в соціальному, культурному або професійному середовищі під впливом зміни в природі, культурі або соціумі, ситуацій і обставин діяльності суб'єктів [6].

З іншого боку, О. Іпатова розглядає соціально-професійну мобільність як готовність особистості до оперативної зміни сфери професійної діяльності, яка проявляється в активності й інтересі до професійної діяльності, адаптивності до різних її видів, налаштованості на творче ставлення до виконуваної діяльності (5, с. 13).

Деякі автори, зокрема Д. Чернілевський, вважають, що формування професійної, а також соціально-професійної мобільності – це формування конкурентоспроможності випускників на ринку праці, що досягається в комплексній підготовці, поєднує в собі, з одного боку, вузький професіоналізм, а з іншого – універсалізм у формуванні компетентного фахівця. Учений пояснює це необхідністю заміни чисто виробничих знань, умінь і навичок більш повною гамою знань, умінь і навичок, зокрема необхідних для охорони і поліпшення здоров'я, природних ресурсів, захисту навколишнього середовища [9].

Ґрунтовні дослідження формування професійної мобільності здійснила Р. Пріма, яка визначає професійну мобільність майбутнього вчителя початкових класів як «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; внутрішній потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої

орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності до власних життєвих позицій; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [8, с. 101–102].

Проведений аналіз сутності поняття «соціально-професійна мобільність», а також власні дослідження дозволяють визначити, що складниками соціально-професійної мобільності фахівця є здатності, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, зокрема орієнтуватись у мінливому інформаційному середовищі, відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору, проявляти адекватну ситуації та власним цілям активність, адаптуватися до умов, які змінюються, а також впливати на навколишню дійсність, здатність до постійного самовдосконалення. Серед особистісних якостей та рис, що утворюють здатність та готовність до соціально-професійної мобільності, можна вилити такі, як ініціативність, креативність, соціальна та професійна активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, упевненість у собі, відкритість до нового.

Особистісні якості та здатності, що дозволяють людині швидко переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, не є вродженими. Розвиток мобільності як інтегративної якості особистості може відбуватися як цілеспрямований, планомірний, спеціально організований процес (навчання, виховання), так і процес порівняно стихійний (неконтрольована соціалізація).

Розвиток соціально-професійної мобільності ми розуміємо як спеціально проєктований та прогнозований процес послідовної зміни особистості, зокрема її психічні процеси, соціальний та особистісно активний складники, що має своїм результатом появу особистісних новоутворень (особистісних рис, ціннісно-сміслових конструктів, власного бачення світу), що визначають її поведінку.

На нашу думку, самостійна робота студентів є ефективним засобом розвитку соціально-професійної мобільності. Проблема організації самостійної роботи студентів не нова. Теорія та методика навчання у вищій школі має багатий арсенал наукових досліджень, які аналізують той чи інший аспект самостійної роботи студентів. Сьогодні одним із головних напрямів модернізації освіти в Україні є створення якісно нової школи – життєтворчості й самореалізації особистості, в якій утверджується бажання і вміння навчатися впро-

довж усього життя. Тому в закладах вищої освіти виникає необхідність якісно нового рівня організації самостійної роботи студентів, який урахував би попередній досвід та останні наукові дослідження в галузі педагогіки, розв'язував актуальні завдання підготовки фахівців, зокрема розвитку соціально-професійної мобільності.

Можна виділити декілька точок зору на сутність та зміст самостійної роботи. З одного боку, вона ототожнюється із самостійною діяльністю і тому розглядається в системі лекційних, практичних занять, лабораторних робіт і семінарів, як сприйняття і самостійне осмислення студентами нової інформації, відтворення її у розв'язанні завдань. З іншого боку, самостійною роботою вважається тільки така, під час якої студент без допомоги викладача проаналізував та узагальнив навчальний матеріал, перевінив свої результати і висновки.

Самостійна робота як засіб організації навчального чи наукового пізнання студента виступає у своїй двоєдиній якості. З одного боку, вона є навчальним завданням, тобто об'єктом діяльності студента, що пропонується викладачем. З іншого – формою прояву певного способу діяльності з виконання відповідного навчального завдання.

Положенням про організацію навчального процесу в закладах вищої освіти передбачено, що самостійна робота студентів має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин дає змогу розвивати пізнавальну активність, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання сучасних виробничих завдань, уміння приймати рішення. Важливим завданням викладача закладу вищої освіти є правильно організувати самостійну роботу, щоб використати всі її дидактичні, виховні та розвивальні можливості. Самостійна робота має бути спланована й організовувана у поєднанні з іншими формами навчання. Важливим є ретельний відбір викладачами і кафедрою змісту та обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання студентами.

Самостійна робота, на наше переконання, сприятиме розвитку соціально-професійної мобільності, якщо вона організована на засадах особистісно орієнтованого підходу. За особистісно-орієнтованого підходу особлива увага приділяється педагогічній підтримці розвитку особистості, створенню умов для актуалізації суб'єктного досвіду й особистісних структур свідомості. Ця підтримка полягає в ненасильницькій організації особистості на можливі способи самореалізації, самоактуалізації і самоорганізації в процесі самостійної діяльності.

Визнання студента головною фігурою всього освітнього процесу є вихідним моментом в організації самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованого навчання. Студент як

суб'єкт освітнього процесу стає реальним і повноправним господарем учіння, суспільного життя і майбутньої професійної діяльності, тому повністю усвідомлює всю міру відповідальності за зроблений вибір, засвоєння цінностей, необхідних для становлення сучасного фахівця, за свою професійну підготовку.

Пріоритет суб'єкт-суб'єктних взаємин передбачає співробітництво викладача і студента в навчанні. На перший план виступають такі форми діяльності викладача, як розробка індивідуальних стратегій навчання, виконання диференційованих самостійних завдань, індивідуальне консультування. За такого підходу необхідні інші форми контролю й оцінки знань студентів, які надають перевагу рейтинговій системі. Вона залучає студентів до свідомої й активної праці, оскільки в них майже немає жодної можливості ухилитися від виконання завдань. Так, усувається вплив випадкових факторів, а підсумкова оцінка є більш об'єктивною, тому що базується на оцінюванні всіх видів робіт з усіх тем курсу протягом тривалого часу. Ця система породжує здорову конкуренцію серед студентів, створює можливості для реалізації здорового честолюбства в оволодінні знаннями. Широко використовуються індивідуальні співбесіди, публічні огляди і захисти результатів навчальної праці, оцінка знань експертами. Це надійні способи захистити студента від суб'єктивізму і монопольного права викладачів на оцінку.

В особистісно орієнтованому навчанні проявляється надзвичайно вагомий у розвивальному плані феномен появи у студента потреби в самоактивності як визначальному чиннику збагачення власного досвіду.

Для реалізації особистісних стратегій навчання треба не тільки розробити для кожного студента з послідовністю виконання самостійних робіт, а й створити відповідне навчальне середовище, яке було б сприятливим для студента і допомагало б йому здійснювати самостійну діяльність. Створити таке середовище допомагає використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій навчання.

Використання засобів інформаційно-комунікативних технологій навчання для організації самостійної роботи дозволяє активно вибудувати власний навчальний процес, визначити індивідуальну траєкторію в освітньому середовищі, збільшити кількість та методи представлення навчальних завдань, призначених для самостійного опрацювання. Так, з'являється можливість використання студентами у самостійній роботі спеціальних завдань на планування та контроль

самостійної навчальної діяльності, в яких прямим продуктом є формування вміння визначати стратегію розв'язання, планувати процес виконання діяльності, контролювати його, знаходити і виправляти помилки. При цьому винятково важливою виявилася можливість використання в процесі самостійної роботи завдань на рефлексію діяльності, прикладом якої є опис стратегії своїх міркувань після того, як завдання було виконано.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що соціально-професійна мобільність – це сукупність здатностей та особистісних якостей фахівця, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, бути соціально та професійно активним, конкурентоспроможним, професійно компетентним, що базується на прагненні до самореалізації та самовдосконаленні. Обґрунтовано, що самостійна робота студентів є ефективним засобом розвитку соціально-професійної мобільності за умови її організації на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Список використаної літератури:

1. Амирова Л.А., Багишаев З.А. Профессионально-педагогическая мобильность учителя как целевая установка высшего педагогического образования. *Alma mater*. 2004. № 1. С. 55–60.
2. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник. Москва: Харвест, 2004. 576 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва: Академический проект, 2003. 336 с.
4. Игошев Б.М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете. Москва: ВЛАДОС, 2008. 201 с.
5. Ипатов Е.Р. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов вуза: автореферат ... кандидата педагогических наук. Шуя, 2012. 24 с.
6. Калиновский Ю.И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: диссертация ... доктора педагогических наук. Санкт-Петербург, 2001. 470 с.
7. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. 367 с.
8. Сорокин П.А. Социальная мобильность / пер. с англ. М.В. Соколовой. Москва: Academia: LVS, 2005. 277 с.
9. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе. Москва: ЮНИТИ, 2002. 437 с.

Babenko T. Students' independent work as a device for the development their social-professional mobility

Modernity puts forward new demands on the level and quality of training of young professionals. In the changing economic conditions, the role of professional and personal qualities that ensure the competitiveness of the person on the labor market, success in professional self-realization, career, namely, general competence, mobility, high efficiency, initiative, hard work, is increasing. Science and technology are developing so rapidly that obtaining a certain qualification in a higher education institution is not a guarantee of employment in this area of activity. In connection with this, the main task of the education system is to train specialists interested in their continuing education and development, able to quickly adapt to changing conditions and content of professional activity, to build a vector of their career growth, to expand their professional capabilities, mastering new areas of professional activities.

The analysis of the essence of the concept of «social and professional mobility» and their own researches allow us to determine that the components of the social professional mobility of a specialist are the abilities that enable us to operate effectively in a constantly changing environment, namely, to orientate in a changing informational environment, to track and correctly evaluate the state of the surrounding space, display an adequate situation and their own goals of activity, adapt to changing conditions, and also influence the surrounding reality, capable of the right to constant self-improvement. Among the personal qualities and features that form the ability and readiness for social and professional mobility, one can pour out the following: initiative, creativity, social and professional activity, ability to take risks, self-organization, independence, volitional self-control, determination, self-confidence, openness to new ones.

We understand the development of social and professional mobility as a specially projected and predictable process of a consistent change in personality, including its mental processes, social and personally active components, resulting in the emergence of personality traits (personality traits, value-semantic constructs, personal vision of the world), which determine its behavior.

In our opinion, independent work of students is an effective means of development of social-professional mobility, provided that it is organized on the basis of a person-centered approach.

Key words: *social professional mobility of a specialist, professional training, independent work of students, person-oriented approach, informational-communicative technologies.*